

Ap 2, 1–7:

List do Kościoła w Efezie.

Roman Mazur SDB Propozycja struktury retorycznej

1. Tekst i tłumaczenie

1.a. Tekst¹

Ap 2, 1 Τῷ ἀγγέλῳ ἰ τῆς ἐν Ἐφέσῳ ἐκκλησίας γράψον

Τάδε λέγει ὁ κρατῶν τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας ἐν τῇ (δεξιᾷ αὐτοῦ), ὁ περιπατῶν ἐν μέσῳ τῶν ἑπτὰ λυχνιῶν τῶν χρυσοῦν

Ap 2, 2 οἶδα τὰ ἔργα σου καὶ τὸν κόπον ἰ καὶ τὴν ὑπομονὴν σου °καὶ ὅτι οὐ δύνη ἰ βαστάσαι κακοὺς, καὶ ἐπίρασας τοὺς λέγοντας ἑαυτοὺς ἀποστόλους ἰ καὶ οὐκ εἰσὶν καὶ εὗρες αὐτοὺς ψευδεῖς,

Ap 2, 3 καὶ (ὑπομονὴν ἔχεις καὶ ἐβάστασας) διὰ τὸ ὄνομά μου καὶ (οὐ κεκοπίακες).

Ap 2, 4 ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ ὅτι τὴν (ἀγάπην σου τὴν πρώτην) ἀφῆκες.

Ap 2, 5 μνημόνευε οὖν πόθεν ἰ πέπτωκας καὶ μετανόησον καὶ τὰ πρῶτα ἔργα ποιήσον· εἰδὲ μή, ἔρχομαί σοι ἰ καὶ κινήσω τὴν λυχνίαν σου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς, ἐὰν μὴ μετανόησης.

Ap 2, 6 ἀλλὰ τοῦτο ἔχεις, ὅτι μισεῖς τὰ ἔργα τῶν Νικολαϊτῶν °ἃ καγὼ μισῶ.

Ap 2, 7 Ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἰ ἐκκλησίαις.

¹ Tekst oraz aparat krytyczny zaczerpnięty z *Novum Testamentum graece et latine*, eds. E. Nestle i in., Stuttgart 2012.

Τῷ νικῶντι δώσω ὁ αὐτῷ φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, ὃ ἐστὶν ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ θεοῦ[†].

1.b. Tłumaczenie²

Ap 2, 1 Aniołowi Kościoła w Efezie napisz: To mówi Ten, który trzyma siedem gwiazd w prawej ręce, Ten, który się przechadza wśród siedmiu złotych świeczników:

Ap 2, 2 Znam twoje czyny: trud i twoją wytrwałość, i to, że złych nie możesz znieść, i że próbie poddałeś tych, którzy zwą samych siebie apostołami, a nimi nie są, i że ich znalazłeś kłamcami.

Ap 2, 3 Ty masz wytrwałość: i zniosłeś cierpienie dla imienia mego – niezmordowany.

Ap 2, 4 Ale mam przeciw tobie to, że odstąpiłeś od twej pierwotnej miłości.

Ap 2, 5 Pamiętaj więc, skąd spadłeś, i nawróć się, i pierwsze czyny podejmij! Jeśli zaś nie – przyjdę do ciebie i ruszę świecznik twój z jego miejsca, jeśli się nie nawrócisz.

Ap 2, 6 Ale masz tę [zaletę], że nienawidzisz czynów nikolaitów, których to czynów i Ja nienawidzę.

Ap 2, 7 Kto ma uszy, niechaj posłysz, co mówi Duch do Kościołów. Zwycięzcy dam spożyć owoc z drzewa życia, które jest w raju Boga.

2. Granice perykopy

Aż do Ap 1, 20 tekst przedstawiał wizję z ogólnym nakazem napisania listów do siedmiu poszczególnych Kościołów Azji. W Ap 2, 1 po dopełnieniu dalszym terminu τῷ ἀγγέλῳ ... ἐν Ἐφέσῳ pojawia się dopełniacz dzierżawczy lub przynależności τῆς ... ἐκκλησίας, do takiego wyrażenia dołącza się polecenie „napisz” i następuje treść przesłania skierowana do wspólnoty Kościoła efeskiego. Konstrukcja terminu „anioł” połączonego z „Kościołem” i uzupełniona nazwą

² Tekst zaczerpnięty z *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia*, Poznań 2003.

miasta, a potem tryb rozkazujący „napisz” pojawiają się schematycznie siedem razy i zawsze poprzedzają treść przesłania wszystkich siedmiu listów. Stąd początek przesłania do Kościoła w Efezie rozpoczyna się w Ef 2, 1. Biorąc pod uwagę fakt, że w Ap 2, 8 ponownie znajdujemy dopełnienie dalsze wspomnianego wyżej terminu, τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίας, i następuje przesłanie dla Kościoła w Smyrnie, treść szczegółowa dla Kościoła w Efezie kończy się w Ap 2, 7.

3. Krytyka tekstualna

Ap 2, 1: w miejscu τῆς ἐν Ἐφέσῳ ἐκκλησίας (*textus*) znajduje się τῷ poświadczony w A C 1854 *pc* – wariant zmienia rodzajnik w dopełniaczu τῆς na celownik τῷ dla związku zgody z τῷ ἀγγέλῳ, zmieniając dopełniacz dzierżawczy lub przynależności τῆς ... ἐκκλησίας z rodzajnikiem, po którym następuje dopełniacz wskazujący na posiadanie; fraza jest brachylogiczna (**brewilokwencja**): τῷ ὄντι ἐν Ἐφέσῳ ἐκκλησίας, „który należy do Kościoła w Efezie”³. Wariant ten, pozostawiając nietkniętą ideę przynależności, chce pogodzić rodzajnik z τῷ ἀγγέλῳ. W ten sposób jest zasugerowana jednoznacznie idea przynależności anioła do Kościoła w Efezie, czyli zawężenie znaczenia do biskupa miejsca, co jest już interpretacją tekstu trudnego. Z tego powodu wariant zostaje odrzucony.

Drugi wariant tego wersetu w miejsce δέξιᾰ αὐτοῦ proponuje trzy różne lektury: pierwsza sugeruje δέξιᾰ αὐτοῦ χειρὶ i jest poświadczona przez **N**^{*}; druga poświadcza lekturę δέξιᾰ χειρὶ i znaduje się w 1678 *pc*; trzecia w końcu proponuje χειρὶ αὐτοῦ i jest poświadczona jedynie przez sy^{ph}. We wszystkich tych przypadkach dodatek χειρὶ wyklucza elizję, czyniąc wyrażenie bardziej zrozumiałym. Druga lektura wyklucza zaimek osobowy αὐτοῦ, uważając jego obecność za redundancję. Trzecia, eliminując przymiotnik δέξιᾰ, tworzy *lectio brevior*, ale buduje

³ Por. J. H. Moulton, N. Turner, *A grammar of New Testament Greek*, t. 3: *Syntax*, Edinburgh 1963, s. 16; F. Blass, A. Debrunner, F. Rehkopf, *Grammatica del greco del Nuovo Testamento*, Brescia 1982, §162,7.9 (dalej: BDR).

tym samym ideę jeszcze bardziej ogólną: „trzymał mocno siedem gwiazd w ręce”, i tym samym stara się ulepszyć tekst. Jasnym jest więc, że mamy do czynienia z próbami ulepszenia albo frazy, albo wyrażenia. We wszystkich przypadkach jednak lepszym wyjściem jest zachowanie *textus*, ponieważ jest lepiej poświadczony i stanowi zarazem *lectio difficilior* i *lectio breviar* w odniesieniu do pierwszej i drugiej lektury.

Trzeci wariant wersetu proponuje zmianę przymiotnika żeńskiego liczby mnogiej ἡ χρυσῶν (od χρυσοῦς) na ἡ χρυσέων (od χρύσεος) i jest poświadczony w A C (2050); chodzi tutaj o pełną formę przymiotnika zamiast formy skróconej występującej w *textus* (pełne formy znajdują się w naszej literaturze jedynie jako *varians lectio* w Ap: χρυσεῶν 2, 1⁴). Ponieważ chodzi o poprawkę stylistyczną, jest ona do odrzucenia. Sens wersetu z poprawką albo bez niej nie zmienia się.

W **Ap 2, 2** notujemy cztery warianty: **pierwszy** umieszcza po κόπον zaimek dzierżawczy σοῦ (Ⲭ Ⲙ vg^{ms} sy^{ph}). Jego obecność wydaje się spowodowana chęcią ujednolicenia lektury, gdyż pierwsze i trzecie wyrażenie posiadają taki zaimek⁵.

Drugi opuszcza καί na początku wyrażenia ἡ καὶ ὅτι οὐ δύνη i jest poświadczony przez A t. Wariant pragnie wyeliminować ostrość ὅτι oznajmującego i skoordynowanego z rzeczownikami (dopełnienia bliższe) poprzedzającymi, ale pojmuje ὅτι jako przyczynowe. Wariant *textus* okazuje się więc *lectio difficilior*, która nie poprawia konstrukcji składniowej, eliminującej ostrość zależnego współrzędnego zdania oznajmującego.

Trzeci w miejsce bezokolicznika aorystu strony czynnej ἡ βασιτάσαι używa jego formy późniejszej: βασιτάξαι, i jest poświadczony przez

⁴ Por. W. F. Arndt, F. W. Gingrich, F. W. Danker, *A Greek-English lexicon of the New Testament and other early Christian literature. A translation and adaptation of the fourth revised and augmented edition of Walter Bauer's Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*, Chicago 2000, *ad vocem* (dalej: BDAG).

⁵ Por. B. M. Metzger, *A textual commentary on the Greek New Testament. A companion volume to the United Bible Societies' Greek New Testament (third edition)*, Stuttgart 1975, s. 731.

1611 \mathfrak{M}^A . Nie zmienia się sens, natomiast celem jest ulepszenie stylu, stąd jest do odrzucenia.

Czwarty przed καὶ οὐκ εἰσὶν (poświadczony przez \mathfrak{N}^+ A C P 2053 2329 *pc ar vg*) umieszcza bezokolicznik czasu teraźniejszego εἶναι ($\mathfrak{N}^2 \mathfrak{M}$ it *vg^{cl} sy^{ph,h*}*; Vic Prim), uzupełniając frazę elizyjną zdaniem bezokolicznikowym oznajmującym zależnym od czasownika „mówić” lub „ogłaszać”⁷. W ten sposób po imiesłowiu w funkcji rzeczownika τοὺς λέγοντας znajduje się ἑαυτοὺς, podmiot zdania bezokolicznikowego, i ἀποστόλους jako predykat. Wariant jest korektą stylistyczną, stąd lepiej zaakceptować *lectio brevior* i *difficilior* przedstawianą przez *textus*.

Ap 2, 3 ma dwa warianty: **pierwszy** zmienia porządek słów ‘4 3 1 2 (poświadczony przez \mathfrak{M}^A), natomiast *textus* posiada porządek ‘ὑπομονὴν ἔχεις καὶ ἐβάστασας’. Zmiana porządku prawdopodobnie chce polepszyć następstwo logiczne różnych prób: „zniosłeś cierpienie i masz wytrwałość dla imienia mego – niezmordowany”. Wariant jest więc poprawką stylistyczną sensu i dlatego zostaje odrzucony; ponadto *textus* jest lepiej poświadczony.

Drugi w miejsce *perfectum indicativi activi* ‘οὐ κεκοπίακες’ (poświadczony w A C *pc*) wstawia aoryst οὐκ εκοπίασας (poświadczony w $\mathfrak{N} \mathfrak{M}$). Traktując o czynności minionej, aoryst w języku greckim staje się poprawką stylistyczną w porównaniu z *perfectum*, które wskazuje na czynność minioną ze skutkami obecnymi w czasie teraźniejszym. *Textus* przedstawia *lectio difficilior*, więc jest preferowany.

Ap 2, 4 posiada tylko jeden wariant, który zmienia porządek słów: z porządku *textus* ‘ἀγάπην σου τὴν πρώτην’ na 4 2 1 (pomijając również rodzajnik), i jest on poświadczony jedynie przez A. Wariant umieszcza tak przymiotnik liczebny πρώτην, jak i zaimek dierzawczy σοῦ w pozycji prolektycznej i atrybutywnej względem rzeczownika rządzącego, czyli pomiędzy rodzajnikiem τὴν a ἀγάπην, eliminując w ten sposób drugi rodzajnik; w efekcie czyni wyrażenie bardziej zwartym.

⁶ Por. L. Rocci, *Vocabolario Greco-Italiano*, Città di Castello 1989, *ad vocem*; F. Montanari, *Vocabolario della lingua greca*, Torino 1995, *ad vocem*.

⁷ Por. J. Viteau, *Étude sur le grec du Nouveau Testament. Le verbe. Syntaxe des propositions*, Paris 1893, §259.

Z powodu takiego ulepszenia stylistycznego lepiej zaakceptować *textus*, który jest także zdecydowanie lepiej poświadczony.

Ap 2, 5 ma dwa warianty: **pierwszy** w miejsce *perfectum indicativi activi πέπτωκας* (*cecideris*) wstawia czasownik złożony ἐκπέπτωκας (*excideris*) i jest poświadczony w \mathfrak{M}^A . Wariant pragnie sprecyzować sens, używając czasownika intensywnego: „spaść w dół”, „runąć”, w miejsce prostego czasownika: „upaść”; stąd jest do odrzucenia. Wariant przedstawiany przez *textus* jest *lectio difficilior*.

Drugi po celowniku etycznym⁸ ἔρχομαί σοι^τ καί dodaje przysłówek czasu ταχύ; jest poświadczony w \mathfrak{M} (ar) t vg^{mss} sy^h; Aug^{pt} Prim, podczas gdy *textus* posiada bogate świadectwo \aleph A C P 1854 2050 2053 2329 al gig vg sy^{ph}. Dodatek znalazł się tu prawdopodobnie dla paralelizmu z Ap 2, 16; 3, 11; 11, 14; 22, 7. 12. 20, jest więc do odrzucenia.

Ap 2, 6 ma tylko jeden wariant: został opuszczony zaimek względny °ἃ przed κἀγώ, (opuszczenie jest poświadczane jedynie w A); prawdopodobnie kodeks A chciał powtórzyć konstrukcję składniową współrzędną hebrajską, dlatego odrzucił zdanie względne i zmienił καί addytywne na καί współrzędne. Nawet jeśli ten wariant może się wydawać *lectio difficilior*, ma przeciw sobie *lectio communis*.

Ap 2, 7 posiada cztery warianty: **pierwszy** pomiędzy rodzajnikiem a jego terminem określanym jako ταῖς^τ ἐκκλησίαις wstawia przymiotnik liczebnikowy ἑπτά (poświadczony w A, natomiast ze zmianą porządku słów także w C). Chodzi więc o rodzaj pedantycznego sprecyzowania, dodanego dla paralelizmu z Ap 1, 11. 20, co powoduje odrzucenie wariantu.

Drugi pomija °αὐτῶ przed φαγεῖν; jest poświadczony w \aleph al it vg^{cl}; Bea. Jest to korekta stylistyczna, zwłaszcza że obecny tu zaimek jest pleonastyczny: odnosi się on do τῶ νικῶντι („Zwycięzcy, właśnie jemu, dam...”). Z retorycznego punktu widzenia jednak zaimek posiada tutaj funkcję zwaną *figura per pleonasmum*, tzn. przyciąga

⁸ Por. BDR, §192.

uwagę audytorium i wzbudza jego emocje, stawiając akcent emfatyczny na tym, **kto** (celownik pożytku/korzyści) otrzyma pożywienie⁹.

Trzeci do wyrażenia ἐν τῷ παραδείσῳ dodaje ἐν μέσῳ τῷ παραδείσῳ (poświadczony w \aleph^2 P gig), chodzi więc tutaj o harmonizację z tekstem Rdz 2, 9 LXX (καὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τῷ παραδείσῳ); lub z dopełniaczem, po którym następuje wyrażenie przyimkowe¹⁰, ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου (\aleph^A co), co wydaje się harmonizacją z Rdz 3, 3 (τοῦ ξύλου, ὃ ἐστὶν ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου), nawet jeśli w tym przypadku nie ma mowy o drzewie życia, lecz o drzewie poznania dobrego i złego. W obu przypadkach *lectio brevior* jest preferowana; ponadto jest ona także *lectio difficilior*, która nie harmonizuje nawet dla paralelizmu.

Czwarty wstawia na koniec wersetu, po τοῦ θεοῦ^T, zaimek osobowy μοῦ (poświadczony w 1006 1611 1841 2050 2053 2351 \aleph^K latt sy^h co) i można tutaj myśleć o prawdopodobnym wpływie Ap 3, 2; *textus* natomiast jest poświadczony w \aleph A C 1854 2329 \aleph^A sy^{ph} i jest *lectio brevior*.

4. Gatunek literacki

Zostało odnotowane, że w przypadku „siódemki” listów z Apokalipsy, aby móc ustalić gatunek literacki, należy rozważyć dwa aspekty: ich strukturę wewnętrzną i formę literacką zewnętrzną¹¹. Pierwsza z nich bierze pod uwagę w sposób ścisły treść przesłania kierowanego do każdego Kościoła osobno; druga, ze względu na wspólne elementy poprzedzające wszystkie siedem przesłań, umieszcza je w szerszych ramach Ap 1, 4 – 3, 22, czyli w ramach całej pierwszej części Apo-

⁹ Por. H. Lausberg, *Retoryka literacka. Podstawy wiedzy o literaturze*, tłum., oprac. i wstęp A. Gorzkowski, Bydgoszcz 2002, §503.

¹⁰ Por. BDR, §215,3.

¹¹ Por. D. E. Aune, *Revelation 1–5*, Dallas 1997 (Word Biblical Commentary, 52A); por. także: U. Vanni, *La struttura letteraria dell'Apocalisse*, Brescia 1980, s. 120–122 (Aloisiana, 8). Wydaje się, że pierwsza współczesna obserwacja dotycząca gatunku literackiego siedmiu listów, negująca, że są one właśnie listami, pochodzi od T. Zahn, *Die Offenbarung des Johannes*, t. 1: *Kap. 1–5 mit ausführlicher Einleitung*, Leipzig 1924, s. 41 (Kommentar zum Neuen Testament, 18, 1).

kalipsy, która to zawiera wszystkie te przed chwilą wspomniane przesłania.

W przypadku formy literackiej zewnętrznej zostały zaproponowane różne rozwiązania:

1. list z nieba (*Himmelsbrief*)¹²,
2. list objawienia (*the revelatory letter*)¹³,
3. mowa prorocka (*prophetic speech form*)¹⁴,
4. traktat przymierza suwerena (*the covenant suzerainty treaty*)¹⁵,
5. przykład mowy greckiej (*Greek oratory*)¹⁶,
6. prorocstwo parenetyczne zbawienia-sądu (*parenetic salvation-judgment oracle*)¹⁷.

W prezentowanym tekście można odnotować kilka elementów charakterystycznych, pozwalających na ustalenie gatunku literackiego. Precyzyjniej mówiąc, chodzi o:

w szerszym sensie:

- element, który znajduje się w Ap 1, 4–6; biorąc pod uwagę, że jest wprowadzeniem ogólnym do wszystkich siedmiu listów, zdaje się stanowić *praescriptum* ze wszystkimi swymi częściami charakterystycznymi: po *superscriptio* ogólnej (Ap 1, 4b: „Jan”), która przedstawia

¹² Por. A. Deissmann, *Light from the Ancient East*, Tübingen 1923, s. 280; należałoby traktować tutaj o liście dydaktycznym napisanym przez Boga samego.

¹³ Por. K. Berger, *Apostelbrief und apostolische Rede / Zum Formular frühchristlicher Briefe*, „Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche” 65 (1974), s. 212–219.

¹⁴ Por. U. B. Müller, *Prophetie und Predigt im Neuen Testament. Formgeschichtliche Untersuchungen zur unchristlichen Prophetie*, Gütersloh 1975, s. 47–107 (Studien zum Neuen Testament, 10).

¹⁵ Por. W. H. Shea, *The Covenantal Form of the Letters to the Seven Churches*, „Andrews University Seminary Studies” 21 (1983), s. 71–84.

¹⁶ Por. J. T. Kirby, *The Rhetorical Situations of Revelation 1–3*, „New Testament Studies” 34 (1988), s. 197–207.

¹⁷ Por. D. E. Aune, *Prophecy in Early Christianity and the Ancient Mediterranean World*, Grand Rapids 1983, s. 326.

sekretarza, następuje *adscriptio* (Ap 1, 4c: „do siedmiu Kościołów, które są w Azji”)¹⁸;

- *salutatio* dość rozbudowana (Ap 1, 4b–5a): „Łaska wam i pokój od Tego, Który jest, i Który był i Który przychodzi, i od Siedmiu Duchów, które są przed Jego tronem,^{Ap 1, 5a} i od Jezusa Chrystusa, Świadka Wiernego, Pierworodnego umarłych i Władcy królów ziemi”;

- kończy się doksologią (Ap 1, 5b–6): „^{Ap 1, 5b} Temu, który nas miłuje i który przez swą krew uwolnił nas od naszych grzechów,^{Ap 1, 6} i uczynił nas królestwem – kapłanami dla Boga i Ojca swojego, Jemu chwała i moc na wieki wieków! Amen”;

w węższym sensie:

- adres (τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Ἐφέσῳ ἐκκλησίας – Ap 2, 1a), który według formy epistolograficznej odpowiada *adscriptio*, tutaj dość specyficznej;

- następuje polecenie napisania – γράψων w Ap 2, 1, które jest również elementem separacji pomiędzy *adscriptio* i *superscriptio*;

- nadawca (τάδε λέγει ὁ κρατῶν ..., ὁ περιπατῶν ... – Ap 2, 1b), który według formy epistolograficznej odpowiada *superscriptio*, a prezentuje zarazem autora przesłania; na podstawie Ap 1, 13. 19 – mowa o Synu Człowieczym, Pierwszym i Ostatnim (Ap 1, 17), Jezusie Chrystusie (Ap 1, 5–8);

- następuje tekst, który może być rozumiany jako *corpus* przesłania (Ap 2, 2–6);

- w swej części końcowej przesłanie zawiera ważną informację: „Kto ma uszy, niech posłyszycy, co mówi Duch do Kościołów” Ap 2, 7a. Chodzi o liczbę mnogą („do Kościołów”), a jest to element wspólny wszystkich siedmiu przesłań i stanowi zarazem wskazówkę, że wszystkie te przesłania powinny być odczytane we wszystkich Kościołach wymienionych w Ap 1, 11;

- na końcu przesłania brakuje oczekiwanego *postscriptum* epistolograficznego, ze wszystkim, co powinno ono zawierać (należy jednak zauważyć obecność zwartego pozdrowienia końcowego w Ap 22, 21,

¹⁸ Potwierdza to obecność trybu rozkającego w aoryście γράψων w Ap 2, 1. 8. 12. 18; 3, 1. 7. 14, na końcu *adscriptio*es wszystkich listów w Apokalipsie.

które może być rozumiane jako *postscriptum* ogólne); przesłanie zawiera natomiast obietnicę nagrody, zarezerwowanej dla zwycięzcy (τῷ νικῶντι δώσω...).

Biorąc pod uwagę elementy przedstawione wcześniej, prawdopodobnie lepiej jest nazwać Ap 2, 1–7 przesłaniem; mając na uwadze jego treść – prorocstwem (to odnosi się również do reszty „listów”), albo jeszcze, zważywszy na obecność elementów epistolograficznych, możemy mówić, że mamy do czynienia z rodzajem mieszanym¹⁹, czyli „listem przepowiednią”²⁰ lub „listem prorockim”²¹. Ta obserwacja nie wyklucza faktu, że przesłania są integralną częścią Apokalipsy, która sama jest lub może być od strony formalnej prawdopodobnie listem²².

5. Rozwój formalno-treściowy

5.1. Składnia

– odnotowuje się zjawisko, w którym dopełnienie poprzedza swój czasownik: τάδε λέγει w Ap 2, 1b (wyrażenie to występuje w przypadku każdego listu); ὑπομονὴν ἔχεις w Ap 2, 3; τὴν ἀγάπην ... ἀφήκες w Ap 2, 4; τὰ πρῶτα ἔργα ποιήσον w Ap 2, 5; τοῦτο ἔχεις w Ap 2, 6;

¹⁹ Słusznie o „rozmaitych gatunkach” w: *Apokalipsa świętego Jana. Objawienie, a nie tajemnica*, wstęp, tłum., koment. M. Wojciechowski, Częstochowa 2012, s. 69 (Nowy Komentarz Biblijny – Nowy Testament, 20).

²⁰ Por. U. B. Müller, *Prophetie und Predigt...*, dz. cyt., s. 47–107.

²¹ Por. D. E. Aune, *Prophecy...*, dz. cyt., s. 72–73; D. E. Aune, *Revelation 1–5*, dz. cyt., s. 124–125; S. Witkowski, *Listy do siedmiu Kościołów (Ap 2–3)*, Kraków 2002, s. 7, 11.

²² O gatunku literackim całej Księgi Apokalipsy jako jednego listu por. E. Schüssler-Fiorenza, *Composition and Structure of the Book of Revelation*, „Catholic Biblical Quarterly” 39 (1977), s. 358; M. Barker, *The Revelation of Jesus Christ. Which God gave to him to show to his servants what must soon take place (Revelation I.I)*, Edinburgh 2000, s. 92. Przeciwny tej hipotezie jest U. Vanni, *La struttura letteraria dell'Apocalisse*, dz. cyt., s. 114–115, 180–181, argumentując, że Apokalipsa jest pismem powstałym dla lektury kulturowo-liturgicznej.

- przymiotnik występuje po określonym rzeczowniku, powtarzając rodzajnik: τῶν ἑπτὰ λυχνιῶν τῶν χρυσῶν w Ap 2, 1; τὴν ἀγάπην σου τὴν πρώτην w Ap 2, 4 (ale τὰ πρῶτα ἔργα w Ap 2, 5); zjawisko to występuje we wszystkich listach „siódemki”;

5.2. Paralelizmy

- antytetyczny: οἶδα τὰ ἔργα σου ... (Ap 2, 2) ≠ ἀλλ’ ἔχω κατὰ σοῦ (Ap 2, 4);
 - treściowo-leksykalny: ὁ περιπατῶν ἐν μέσῳ τῶν ἑπτὰ λυχνιῶν τῶν χρυσῶν (Ap 2, 1) // ἔρχομαι σοι καὶ κινήσω τὴν λυχνίαν σου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς (Ap 2, 5); οἶδα τὰ ἔργα σου ... οὐ δύνη βαστάσαι κακοῦς (Ap 2, 2) // μισεῖς τὰ ἔργα τῶν Νικολαϊτῶν (Ap 2, 6);

5.3. Wyrażenia synonimiczne

- τὴν ἀγάπην σου τὴν πρώτην ἀφήκες (Ap 2, 4) i τὰ πρῶτα ἔργα ποιήσον (Ap 2, 5) – w obu przypadkach dopełnienie jest w bierniku, a czas jest wyrażony aorystem (*indicativus/imperativus*);

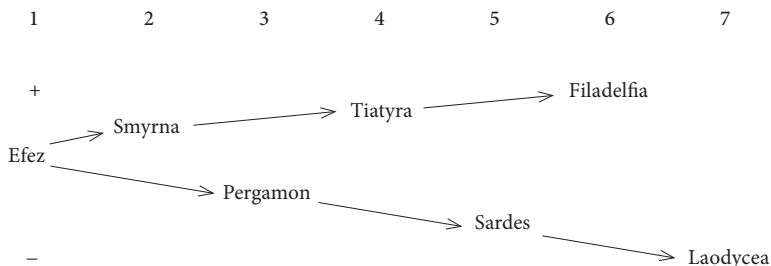
5.4. Paronomazje

- κόπον (Ap 2, 2) – οὐ κεκοπίακες (Ap 2, 3); οὐ δύνη βαστάσαι (Ap 2, 2) – ἐβάστασας (Ap 2, 3), które w pewnym sensie formują jakąś inkluzję literacką; podczas gdy ὑπομονήν powtarza się w takiej samej formie fleksyjnej w obydwu wersach (do odnotowania interesujący fakt, że *narratio* rozpoczyna się i kończy z użyciem *perfectum indicativi activi*).

6. Struktura

Spojrzenie na całość „siódemki” może pomóc w ujęciu funkcji i znaczenia poszczególnych „listów”. Wstępnie zakładamy, że „listy” można podzielić na dwie grupy: pozytywną i negatywną. Nasz „list” ma obydwie charakterystyki prawie zrównoważone. Zaczynając od drugiego listu i postępując naprzód, widać schemat progresywny: „listy” parzyste są pozytywne (Smyrna, Tiatyra, Filadelfia), podczas gdy „listy”

nieparzyste są negatywne (Pergamon, Sardes, Laodycea), co więcej, idąc za liczbą wzrastającą, zwiększają się też ich charakterystyki negatywne albo pozytywne²³:

Mając taką podstawę, niektórzy odnotowali obecność wielkiego chiazmu literackiego i teologicznego²⁴:

1	2	3	4	5	6	7
Efez	Smyrna	Pergamon	Tiatyra	Sardes	Filadelfia	Laodycea

Wydaje się jednak dziwne, że list do Tiatyry zajmuje miejsce centralne w „siódemce”, zważając na to, że jego schemat nie różni się od innych listów; zdaje się, że sąd w nim przedstawiany, dłuższy

²³ Por. M. Hubert, *L'architecture des Lettres aux Sept Églises (Apoc, ch. II-III)*, „Revue Biblique” 67 (1960), s. 352. O dwóch grupach Kościołów, pozytywnej i negatywnej, wspomina także np. P. Ostański, *Objawienie Jezusa Chrystusa. Praktyczny komentarz do Apokalipsy*, Ząbki 2005, s. 86.

²⁴ Por. F. Contreras-Molina, *Las cartas a las siete iglesias*, „Estudios Bíblicos” 46 (1988), s. 158; obecny schemat jednak zaczerpnięty został z N. W. Lund, *Chiasmus in the New Testament. A Study in Formgeschichte*, Chapel Hill 1942, s. 333–334; pojawia się on ponownie u A. Vanhoye, *Le message de l'Épître aux Hébreux*, „Cahiers Evangile” 19 (1977), s. 32–33.

w porównaniu do innych listów, ma swe źródło w fakcie złożoności sytuacji tego Kościoła partykularnego.

Przydatna może się okazać prezentacja struktury literackiej (w pewnym sensie również epistolograficznej) wspólnej wszystkim siedmiu „listom”, biorąc pod uwagę fakt, że już wspomniano o kilku elementach charakterystycznych takiej struktury²⁵:

A. *Adscriptio*:

τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν - - - ἐκκλησίας, po którym następuje bezpośrednio polecenie γράψον

B. *Corpus*:

1. τάδε λέγει, formuła, po której następuje prezentacja Chrystusa
2. analiza sytuacji każdego Kościoła partykularnego
3. egzortacja i ostrzeżenie
4. nagroda końcowa (Efez, Smyrna, Pergamon)

C. Refren: Ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις

4. nagroda końcowa (Tiatyra, Sardes, Filadelfia, Laodycea)

Przedstawiono także próby struktury retoryczno-treściowej Ap 2, 1–7²⁶:

A. *Adscriptio*: Τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Ἐφέσῳ ἐκκλησίας (Ap 1, 1a)

B. *Command to write*: γράψον· (Ap 1, 1b)

C. τάδε λέγει formula (Ap 1, 1c)

D. *Christological predications*:

(1) ὁ κρατῶν τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ (Ap 1, 1d)

(2) ὁ περιπατῶν ἐν μέσῳ τῶν ἑπτὰ λυχνιῶν τῶν χρυσῶν (Ap 1, 1e)

E. *Narratio*: „I know your conduct” (Ap 2, 2–4)

²⁵ Posłużyłem się tutaj, wprowadzając niewielkie zmiany dotyczące terminologii literackiej i epistolograficznej, modelem zaprezentowanym przez F. Saracino, *Quello che lo Spirito dice (Apoc. 2,7, ecc.)*, „Rivista Biblica” 29 (1981), s. 6.

²⁶ Por. D. E. Aune, *Revelation 1–5*, dz. cyt., s. 135–136. Podobny schemata podaje M. Wojciechowski: *Apokalipsa świętego Jana...*, dz. cyt., s. 126: *Adscriptio* (Ap 2, 1), *Narratio* (Ap 2, 2–3), *Dispositio* (Ap 2, 5–6), brak wyraźnej kwalifikacji retorycznej Ap 2, 7.

- (1) οἶδα τὰ ἔργα σου (Ap 2, 2a)
 - (a) καὶ τὸν κόπον
 - (b) καὶ τὴν ὑπομονὴν σου
- (2) αἱ ὅτι οὐ δύνη βαστάσαι κακούς (Ap 2, 2b)
 - (a) καὶ ἐπίρασας τοὺς λέγοντας ἑαυτοὺς ἀποστόλους
 - (b) καὶ οὐκ εἰσὶν καὶ εὗρες αὐτοὺς ψευδεῖς
- (3) καὶ ὑπομονὴν ἔχεις (Ap 2, 3a)
 - (a) καὶ ἐβάστασας διὰ τὸ ὄνομά μου (Ap 2, 3b)
 - (b) καὶ οὐ κεκοπίακες (Ap 2, 3c)

F. *Dispositio*²⁷ (Ap 2, 4–6)

- (1) *Accusation*: ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ ὅτι τὴν ἀγάπην σου τὴν πρώτην ἀφῆκες (Ap 2, 4)
- (2) *Remedy*: μνημόνευε οὖν πόθεν πέπτωκας (Ap 2, 5a)
 - (a) καὶ μετανόησον (Ap 2, 5b)
 - (b) καὶ τὰ πρῶτα ἔργα ποιήσον (Ap 2, 5c)
- (3) *Threat*: εἰ δὲ μή (Ap 2, 5d)
 - (a) ἔρχομαί σοι (Ap 2, 5e)
 - (b) καὶ κινήσω τὴν λυχνίαν σου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς (Ap 2, 5f)
- (4) *Concluding positive feature*: ἀλλὰ τοῦτο ἔχεις (Ap 2, 6a)
 - (a) ὅτι μισεῖς τὰ ἔργα τῶν Νικολαϊτῶν (Ap 2, 6b)
 - (b) ἂ καγὼ μισῶ (Ap 2, 6c)

G. *Proclamation formula*:

Ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις
(Ap 2, 7a)

H. *Promise-to-the-victor formula*:

Τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς
ὃ ἔστιν ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ θεοῦ (Ap 2, 7b)

Wydaje się, że po części powyższe kategorie odzwierciedlają kryteria treściowo-tematyczne, formalne literackie, formalne epistolograficzne oraz retoryczne. Jednak dla uchwycenia sposobu umiejętności

²⁷ W sposób dziwny D. E. Aune (*Revelation 1–5*, dz. cyt., s. 136) używa terminu *dispositio*, który nie jest elementem przynależnym do struktury retorycznej, ale jest **właśnie** strukturą retoryczną!

wyszukiwania podstaw argumentowania, emocjonalnego zaangażowania słuchaczy do wypełnienia zadania sądzą, że można przypisać terminom epistolograficznym bardziej odpowiednią funkcję retoryczną i zaproponować następującą strukturę – lub inaczej *dispositio*:

1. *Exordium*: Ap 2, 1 (*adscriptio*, polecenie napisania i *superscriptio*).

2. *Narratio*: Ap 2, 2–4 – część pochodząca pozornie od *locus a persona* od *auditorium* efeskiego, ale oscyluje pomiędzy *argumentum a tempore*²⁸ oraz *a circumstantia*²⁹, biorąc pod uwagę, że rozważa minione życie Efezjan (οἶδα τὰ ἔργα σου ... ἐπέρασας ... ἐβάστασας ... οὐ κεκοπίακες); efektywnie skonstruowana jako inkluzja literacka, gwarantująca jedność tego elementu.

3. *Argumentatio*: Ap 2, 5–6 – rozpoczyna od techniki ἀναγνώρισις διὰ μνήμης³⁰ z jej typową funkcją uwypuklenia aktualnej tożsamości kościoła efeskiego po opuszczeniu pierwotnej miłości (μνημόνευε οὖν πόθεν πέπτωκας), a z drugiej strony stara się zachęcić wspólnotę do nawrócenia i życia w pełni ich wcześniejszą tożsamością (μετανόησον καὶ τὰ πρῶτα ἔργα ποιήσον); z tą techniką łączy się *locus a persona*, w tym konkretnym przypadku jest to *locus a persona auditori*³¹.

4. *Peroratio*: Ap 2, 7 – wprowadzona schematycznie formułą Ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις, która bez wątpienia spełnia funkcję *auditorium attentum parare*, po której następuje wspomnienie wartości wytrwałości (τῶ νικῶντι) złączone z elementem emotywnym (δώσω αὐτῷ φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, ὃ ἐστὶν ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ θεοῦ). Do odnotowania jest tutaj skuteczność tego elementu, zwanego *figura per pleonasmum*.

²⁸ Por. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §385–388.

²⁹ Por. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §399.

³⁰ Por. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §1213.

³¹ Por. H. Lausberg, *Retoryka literacka...*, dz. cyt., §376.

Bibliografia

- Apokalipsa świętego Jana. Objawienie, a nie tajemnica*, wstęp, tłum., koment. M. Wojciechowski, Częstochowa 2012 (Nowy Komentarz Biblijny – Nowy Testament, 20).
- Arndt W. F., Gingrich F. W., Danker F. W., *A Greek-English lexicon of the New Testament and other early Christian literature. A translation and adaptation of the fourth revised and augmented edition of Walter Bauer's Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*, Chicago 2000.
- Aune D. E., *Prophecy in Early Christianity and the Ancient Mediterranean World*, Grand Rapids 1983.
- Aune D. E., *Revelation 1–5*, Dallas 1997 (Word Biblical Commentary, 52A).
- Barker M., *The Revelation of Jesus Christ. Which God gave to him to show to his servants what must soon take place (Revelation I.I)*, Edinburgh 2000.
- Berger K., *Apostelbrief und apostolische Rede / Zum Formular frühchristlicher Briefe*, „Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche” 65 (1974), s. 212–219.
- Biguzzi G., *I settenari nella struttura dell'Apocalisse. Analisi, storia della ricerca, interpretazione*, Bologna 1995 (Supplementi alla Rivista Biblica, 31).
- Blass F., Debrunner A., Rehkopf F., *Grammatica del greco del Nuovo Testamento*, Brescia 1982.
- Charles R. H., *A critical and exegetical commentary on the Revelation of St. John*, Edinburgh 1920 (International Critical Commentary).
- Contreras-Molina F., *Las cartas a las siete iglesias*, „Estudios Bíblicos” 46 (1988), s. 141–172.
- Deissmann A., *Light from the Ancient East*, Tübingen 1923.
- Hubert M., *L'architecture des Lettres aux Sept Églises (Apoc, ch. II-III)*, „Revue Biblique” 67 (1960), s. 349–353.
- Kirby J. T., *The Rhetorical Situations of Revelation 1–3*, „New Testament Studies” 34 (1988), s. 197–207.
- Lausberg H., *Retoryka literacka. Podstawy wiedzy o literaturze*, tłum., oprac. i wstęp A. Gorzkowski, Bydgoszcz 2002.
- Lund N. W., *Chiasmus in the New Testament. A Study in Formgeschichte*, Chapel Hill 1942.

- Metzger B. M., *A textual commentary on the Greek New Testament. A companion volume to the United Bible Societies' Greek New Testament (third edition)*, Stuttgart 1975.
- Montanari F., *Vocabolario della lingua greca*, Torino 1995.
- Moulton J. H., Turner N., *A grammar of New Testament Greek*, t. 3: *Syntax*, Edinburgh 1963.
- Müller U. B., *Prophetie und Predigt im Neuen Testament. Formgeschichtliche Untersuchungen zur urchristlichen Prophetie*, Gütersloh 1975 (Studien zum Neuen Testament, 10).
- Novum Testamentum graece et latine*, eds. E. Nestle i in., Stuttgart 2012.
- Ostański P., *Objawienie Jezusa Chrystusa. Praktyczny komentarz do Apokalipsy*, Ząbki 2005.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia*, Poznań 2003.
- Rocci L., *Vocabolario Greco-Italiano*, Città di Castello 1989.
- Saracino F., *Quello che lo Spirito dice (Apoc. 2,7, ecc.)*, „Rivista Biblica” 29 (1981), s. 3–31.
- Schüssler-Fiorenza E., *Composition and Structure of the Book of Revelation*, „Catholic Biblical Quarterly” 39 (1977), s. 344–366.
- Shea W. H., *The Covenantal Form of the Letters to the Seven Churches*, „Andrews University Seminary Studies” 21 (1983), s. 71–84.
- Vanhoye A., *Le message de l'Épître aux Hébreux*, „Cahiers Evangile” 19 (1977), s. 6–58.
- Vanni U., *L'Apocalisse. Ermeneutica, esegesi, teologia*, Bologna 1988 (Supplementi alla Rivista Biblica, 17).
- Vanni U., *La struttura letteraria dell'Apocalisse*, Brescia 1980 (Aloisiana, 8).
- Viteau J., *Étude sur le grec du Nouveau Testament. Le verbe. Syntaxe des propositions*, Paris 1893.
- Witkowski S., *Listy do siedmiu Kościołów (Ap 2–3)*, Kraków 2002.
- Zahn T., *Die Offenbarung des Johannes*, t. 1: *Kap. 1-5 mit ausführlicher Einleitung*, Leipzig 1924 (Kommentar zum Neuen Testament, 18, 1).

Streszczenie

Po wyznaczeniu granic perykopy, co w przypadku Ap 2, 1–7 nie jest trudne, kolejny etap sugerowany przez metodę historyczno-krytyczną, krytyka tekstu, bierze pod uwagę wszystkie warianty tekstualne pojawiające się w ewidencji aparatu krytycznego Nestle-Aland wyd. 28. Mając na uwadze zarówno elementy treściowe, jak i wyraźnie zaznaczone elementy formalne starożytnej epistolografii, badana perykopa została zakwalifikowana formalnie jako „list”/„przesłanie” o rodzaju mieszanym, treściowo zaś jest „przepowiednią”/„proroctwem”. Wyróżniona struktura literacka, biorąca pod uwagę obydwie kategorie elementów, z jednej strony ukazuje części stałe/wspólne z pozostałymi listami Apokalipsy, ale wskazuje też na strukturę specyficzną badanej perykopy. Struktura literacko-treściowa wydaje się jednak pozostawać na etapie mikrostruktury i prezentować dość precyzyjnie jedynie składniki natury analitycznej. Krokiem nowym jest zaproponowana struktura retoryczna, która z konieczności bazując na etapie literacko-epistolograficznym, stara się ukazać makrostrukturę perykopy. Po *Exordium* (Ap 2, 1) następuje *Narratio* (Ap 2, 2–4), umiejętnie wpisana w inkluzję, a przedstawia, korzystając z *argumentum a tempore* lub *a circumstantia*, przeszłość Kościoła efeskiego. W *Argumentatio* (Ap 2, 5–6), ukazując aktualną tożsamość Wspólnoty, autor zachęca do powrotu, korzystając z *locus a persona auditori*, do pierwotnej tożsamości – „pierwszych czynów”/„pierwotnej miłości”. Przesłanie kończy się efektywną *Peroratio* (Ap 2, 7), która korzystając ze wspólnej siedmiu listom formuły, następnie poprzez aplikację specyficznego *formula per pleonasmum* wskazującej na wartość wytrwałości zamyka emotywnie całość.

Słowa klucze: Apokalipsa, listy do 7 Kościołów, list do Kościoła w Efezie, krytyka tekstualna, gatunek literacki, struktura retoryczna

Summary

The aim of the research is a proposal of rhetorical structure of Rev 2, 1–7, the Letter to the Church of Ephesus, one and the first of the seven so called “letters to the Churches of Minor Asia”. After completing the steps of historical-critical

method of biblical exegesis (text limits, textual criticism, literary genre, formal and contentistic development) I will present some today literary structures of the text of Rev 2, 1–7. Because the structures usually try to combine together different categories, the results will appear a little bit confusing. Taking that in consideration, I will try, to pass from literary microstructure to the rhetorical macrostructure of the text applying classical rhetorical categories. In result it seems that Rev 2, 1–7 a *dispositio* as follows: *Exordium* (Rev 2, 1); *Narratio* (Rev 2, 2–4); *Argumentatio* (Rev 2, 5–6); *Peroratio* (Rev 2, 7).

Keywords: Revelation, letters to the 7 Churches, the letter to the Church of Ephesus, textual criticism, literary genre, rhetorical structure